

YANNIS THANASSEKOS & PHILIPPE MESNARD

EDITORIAAL

DE HERINNERING, SLACHTOFFER VAN DE GESCHIEDENIS ?

Sinds het aannemen van de zogenaamde « herinnerings » wetten – zij breidden de strafrechtelijke bepalingen van de wet Gayssot (1999) uit tot andere massamisdaden die bakens vormen in de Westerse geschiedenis in haar lange duur – zijn de historici van vele landen in beweging gekomen om die maatregelen te betwisten en tegenzetten te bedenken. Zij vinden dat met die maatregelen de politieke en de rechterlijke macht onterecht ingrijpen in het domein van het historisch onderzoek. Einde 2005 en begin 2006 verzamelden twee petitie's, de ene in Frankrijk, « Liberté pour l'Histoire » – op initiatief van René Rémond en Pierre Nora –, de andere in België, « Pléthore de mémoire¹ » – op initiatief van José Gotovitch – de handtekeningen van een groot aantal historici, en niet van de minsten. Vandaag neemt die strijd uitbreiding en radicaliseert hij in de context van het ontwerp van een raambeslissing, op initiatief van Frankrijk en in eerste lezing aangenomen door het Europees Parlement, die van de “brutale banalisering” (en zelfs van de « medeplichtigheid aan banalisering ») van de « genociden, oorlogsmisdaden van racistische aard en misdaden tegen het mens-zijn » een misdrijf maakt waarop gevangenisstraffen staan, in welke tijd ze ook begaan zijn en welke overheid (politieke, bestuurlijke, rechterlijke) ook ze als dusdanig heeft gekwalificeerd. Volgens de historici achter de petitie's vormt dit nieuwe initiatief op Europees niveau de definitieve dwangbuis, waarin men het historisch onderzoek evenals het onderwijs wil snoeren².

De publicatie vorig jaar door het CNRS van het kleine werk van Pierre Nora en Françoise Chandernagor, « Liberté pour l'histoire³ » vormt een geschikte gelegenheid om terug te komen op dat debat, dat er niet mee ophoudt op te houden en zonder verpozen dezelfde argumenten herneemt. Bestuderen we de teksten van de petitie's, dan kunnen we daadwerkelijk niet anders dan de ernst van de toestand

erkennen en begrijpen waar de bezorgdheid van de historici vandaan komt. In haar tijd (1999) was de wet Gayssot al op hevige tegenstand gebotst van een aantal historici en juristen bij wie we geen zweem van tolerantie voor de negationistische pseudo-stellingen kunnen terugvinden. De zaak wordt echter ingewikkelder, indien we de bijna expliciete vooronderstellingen en de implicaties van dat soort petitie onder de loep nemen, evenals van tal van artikels die dezelfde richting uitgaan⁴. De historici hebben weliswaar volkomen gelijk, wanneer ze de spiraal van wetgeving aanklagen. Die spiraal wordt veroorzaakt door de verschillende manieren waarop de herinneringseisen druk uitoefenen op de politieke macht (die met haar toegevingen wellicht op één of ander dividend bij verkiezingen rekt). Maar tegelijkertijd krijgen we de indruk dat die eisen de herinnering en het herinneringsfenomeen willen beperken tot de ontrechte en potentieel instrumentalisereerbare uitingen ervan. Dat betekent een onaanvaardbare beperking zowel op het vlak van de mens- en maatschappijwetenschappen als op ethisch vlak. Hoe staan we t.o.v. de bijdragen van de herinnering, als documenterende bron, aan het historiografisch onderzoek en bij het begrijpen van de gebeurtenissen waarvan sprake? Hoe t.o.v. de herinneringsbeweging, een fenomeen van onze tijd, en haar impact op de geschiedschrijving en de andere disciplines van de menswetenschappen? Dient er op gewezen te worden dat het wel degelijk de herinnering was die, met haar tussenkomsten, de deur van de werkplaats van de historicus heeft moeten forceren om hem te verplichten tot een daadwerkelijke aanpak van een hele reeks kwesties die de academische geschiedschrijving had verwaarloosd, opzij geschoven, « vergeten », zo niet verborgen gehouden. Dat was als het ware een inbraak die in het vak van de historicus de boel wat overhoop haalde. Maar we kunnen dat de herinnering niet kwalijk nemen. Zelfs haar buitensporigheden waren soms van aard om tot historische weetgierigheid en onderzoek aan te zetten. De historische discipline is er verrijkt uit te voorschijn gekomen. En heeft er baat bij gehad. Sommige – niet alle – historici die de recente petitie ondertekend hebben, erkennen dat de herinnering door het overwicht te geven aan de stemmen van de slachtoffers, de verslagenen en de paria's van de geschiedenis – door de vragenlijst te verruimen en door een grotere diversiteit van onderzoekobjecten – een uitstekende dienst heeft bewezen aan een veel te sterk aan haar academische standaarden gehechte geschiedenis. Maar waarom zou bij de heel legitieme verdediging van de « vrijheid voor de geschiedenis » de historicus niet in staat zijn ook zijn eigen gemeenschap te kritiseren? Bij wie ligt tenslotte de schuld en de verantwoordelijkheid, wanneer vandaag – dank zij de herinnering – zoveel lijken uit de kasten van de historiografische laboratoria vallen? Staatsleugens en staats-« waarheden » bestaan vaak naast elkaar en beide hebben voor hun legimitatie nooit gebrek gehad aan historici die er voor borg stonden. Zou zulke zelfkritiek niet meer geloofwaardigheid verlenen aan de huidige pleidooien voor een vrij en autonoom onderzoek? Met zijn werken over de herinneringsplaatsen kon Pierre

Nora in de jaren 1980 bij velen overkomen als de bewerkstelliger van een wetenschappelijke legimitatie van de herinneringsgeestdrift. Zouden de krachtverhoudingen tussen geschiedenis en herinnering sinds dat ogenblik zo in het nadeel van de geschiedenis gekeerd zijn dat deze er zou prijs gaan op stellen zichzelf als een slachtoffer van de herinnering voor te stellen? De stukken van het methodologisch en epistemologisch proces dat men aanhangig maakt tegen de herinnering, zijn gekend. Ze vervormt, ze is wisselvallig, ze herschrijft, ze mist geldigheidscriteria, ze is emotioneel, ze is meervoudig, enz. Door zijn eenzijdigheid laat zulk proces verstaan dat omgekeerd het historisch discours « één » zou zijn, eenduidig, uit één stuk, (zelf)verzekerd – door de eigen criteria – de enige waarheid te spreken, aanspraak waardoor het als het ware van op Sirius zou komen. Welnu, we weten dat ook het historisch discours fundamenteel meervoudig is en bestaat uit elkaar concurrerende interpretaties van éénzelfde historische object of gebeurtenis. Moeten we voor onbepaalde tijd opgesloten blijven in het valse alternatief tussen « trouw aan de herinnering » en « wetenschappelijke gestrengheid »?

De grote moeilijkheid om zowel epistemologisch als ethisch de antinomie op te lossen tussen « herinnering » en « geschiedenis » hangt in de eerste plaats samen met een zware stroming die de neiging heeft de geschiedenis te verwarren met haar discours als instelling en discipline (en het schrijven dat er resultaat van is). Daarbij komt dat die antinomie een recent product is van net dat discours. In tegenstelling met de geschiedschrijving is de herinnering geen discipline en reikt ze ver over de grenzen die voor een deel elke discipline definiëren. De herinnering raakt aan epistemische kwesties van begrijpen van het werkelijke (in dit geval van het verleden als werkelijke), epistemologische kwesties op de kruispunten van wetenschappen en kunsten (literatuur inbegrepen) en ideologische kwesties (in de ruime betekenis: ons wereldbeeld vandaag is gedeeltelijk herinneringsgebonden; en in de politieke betekenis: de politiek kan de herinnering instrumentaliseren, net zoals ze dat met de geschiedenis heeft gedaan, want de politiek heeft, om haar waarden en daden te legitimeren, het nodig rechtvaardigingen te vinden, met name in het verleden, waarvan de beheersing voor haar dus op het spel staat).

De debatten van de laatste jaren hebben ons geleerd zowel de aanspraken naar beneden te schroeven van het historisch discours op een wetenschappelijkheid die enkel tegenover de eigen standaarden rekenschap zou moeten afleggen, als kritisch te staan tegenover een herinnering die sterk blootgesteld is aan allerlei manipulaties. Een drakonisch verrechtvaardiging van de geschiedenis is een bedreiging niet alleen voor de historiografische arbeid, maar evenzeer voor alle wetenschappen die de herinnering tot onderzoeksobject hebben. De legitimiteit van het aanklagen van de jurisdictionalisering zal aan geloofwaardigheid en doeltreffendheid winnen vanaf het ogenblik dat de gemeenschap van historici haar bevoorrechte bondgenoot maakt van de herinnering eerder dan haar vijand of zelfs

haar zondebok (en dit laatste om haar eigen voorbije en huidige tekortkomingen toegedekt te houden). Anderzijds zou de volledige afwezigheid van wettelijk kader wel de vrije werking van het historisch onderzoek waarborgen, maar zou ze ondertussen de vrije loop laten aan de dolste bedenksels, waarvoor de nieuwe media en de nieuwe technologieën niet de nodige stuur- en filtercapaciteit hebben.

¹ *Le Soir*, 25 januari 2006, en het antwoord van de Stichting Auschwitz, « Histoire et politique de la mémoire : celle-ci ne serait-elle qu'une source sans valeur ? », *Le Soir*, 31 januari 2006.

² Pierre Nora, « Liberté pour l'histoire ! », *Le Monde*, 11 oktober 2008.

³ Françoise Chandernagor, Pierre Nora, *Liberté pour l'histoire*, Paris, CNRS Éditions, 2008, 60 p.

⁴ René Rémond, *Quand l'État se mêle de l'histoire*, Paris, Stock, 2006, Pierre Nora, « Malaise dans l'identité historique », *Le débat*, nr 141, september-oktober 2006, en zeer onlangs, Pierre Nora en Elie Barnavi, « L'Histoire, victime de la mémoire ? », Propos recueillis par Alexis Lacroix, *Le Magazine Littéraire*, juli-augustus 2008, nr 477.